

Hogyan javítható a látássérültek könyvtári ellátása Angliában?

A vakok és a gyengén látók különösképpen rá vannak szorulva a társadalom által szabályozott keretekre, hogy olvasnivalóhoz jussanak. Az alternatív dokumentumok és eszközök hozzáférhetősége, és az információs technológia alkalmazása nyilvánvaló lehetőségek az egyéni és a társadalmi korlátok leküzdésére.

Angliában, összehasonlítva más fejlett országokkal, a látássérültek könyvtári ellátásának finanszírozása vegyes forrásokra épül, a szolgáltatások nem előre tervezett rendszerben működnek. Angliában 1851 óta léteznek közkönyvtárak, a legelsőt Winchesterben alapították. 1868-ban *Thomas Rhodes Armitage* megalapította az *Angol és Külföldi Vakok Társaságát* oktatási céllal. Ebből alakult később a *Vakok Királyi Intézete* (*Royal National Institute of the Blind = RNIB*).

Ebben az időben nem csak a Braille-írás létezett, *Armitage* említést tesz több másik dombornyomásos módszerről is, mint például a *Moon system*. 1870-ben egy magasan képzett vak emberekből álló bizottság döntött arról – anyagi szempontok kizárásával –, hogy írott karakterekhez a Braille, nyomtatottakhoz pedig a *Moon's type* a legalkalmasabb a szabványosításra.

Martha Arnold, aki maga is vak volt, 1882-ben londoni házában megalapította a *Vakok Kölcsonkönyvtárát*, ebből alakult később 1898-ban a *Vakok Egyesült Nemzeti Kölcsonkönyvtára*, amely ma a *Vakok Nemzeti Könyvtára* (*National Library for the Blind = NLB*) néven ismert.

1927-ben a *Kenyon Report* ajánlása arra hívta fel a figyelmet, hogy a szolgáltatásokat jobban el kell osztani az ország területén. Míg az NLB-nek a Westminsterben ez idő tájt 100 000 kötete és 10 000 olvasója volt, addig a többi néhány száz közkönyvtár közül csak 41-nek volt saját speciális gyűjteménye a látáskárosultak számára.

1935-ben az RNIB beindította hangoskönyv-szolgáltatását (*Talking Book Service*), amelyre az első világháborúban megvakult emberek miatt is nagy szükség volt, mert ők nem ismerték a Braille-olvasást. Ezeket a gyorsan népszerűvé vált, hosszan játszó felvételeket normál hanglemezsztájon lehetett hallgatni.

1964-ben *Frederik Thorpe* kiadta az első gyengén látók számára készült öregbetűs könyvet. Ezek a könyvek speciálisan könyvtárak számára készültek, magas előállítási költségeik miatt. Az *Ulverscroft Large Print Group* a mai napig ellátja a könyvtárakat hasonló kiadványokkal. Főleg az idősebb korosztály veszi igénybe ezt a szolgáltatást.

1974-ben a harmadik nagy civil kezdeményezés is létrejött, a *Calibre Cassette Library*. *Monica Poels* ötlete nyomán egy egyszerű házikölcsönzés indult meg olyan hangoskönyvekből, amelyek bármely házi lejátszóval működnek.

Az 1980-as évek új információtechnológiai fejleményeket hoztak magukkal, amelyek reményt adtak a gyengén látóknak a továbblépésre a könyvtári szolgáltatások fejlődése terén. A gyártók és a szolgáltatók elég vegyes könyvtári gazdálkodást hoztak létre. Az RNIB, az NLB és a Calibre egyszerre voltak nemzeti és könyvtárellátó magánszervezetek. Rajtuk kívül több száz kisebb szervezet állított elő alternatív formátumú dokumentumokat. A közkönyvtárak voltak az elsődleges kiszolgálói a helyi lakosoknak hangos- és öregbetűs könyvekből. A kereskedelmi szektor azonban ezekkel a termékekkel nem elsősorban a látássérülteket kívánta kiszolgálni, hanem a nagyközönséget. Látható, hogy ez idő tájt nem létezett előre megtervezett könyvtári ellátás a látássérültek számára, sem konkrét támogatás vagy irányelvek a kormányzat részéről.

1986-ban John Godber ösztöndíjasként ellátogatott az USA-ba, ahol látássérülteként megtapasztalta, mennyivel előrébb járnak az ottani könyvtári szolgáltatások. 1989-ben elindította az „Oszd meg a látást” (*Share the Vision = STV*) nevű programját Peter Craddockkal együtt, aki ekkor az RNIB igazgatója. Craddock roadshow-kat szervezett szerte az országban, ahol bemutatta az STV célkitűzéseit a felhasználóknak és a szolgáltatóknak. Az STV első jelentős kiadványa az 1994-ben megjelent *Directory of Transcription Services: Braille, Tape, Moon and Large print*. Ez a könyv gyakorlati útmutatóul szolgált könyvtárosoknak és más szolgáltatóknak. Lefűzhető lapformátumban jelent meg, hogy később bővíthető legyen, ami ugyan nem valósult meg, de később a *Revealweb Collection Register* vette át ezt a funkciót.

1995-ben megjelent a hátrányos helyzetűek diszkriminációjáról szóló törvény, *Disability Discrimination Act (DDA)*, amely sokat lendített a látássérültek helyzetén is. 1996-ban megjelent egy újabb fontos kiadvány: „Nemzeti irányelvek a látássérültek könyvtári és információellátásáról”. Ebben kitérnek olyan fontos kérdésekre, mint a hozzáférés egyenlősége, az épületek akadálymentesítése, külön szakszemélyzet és speciális szolgáltatások biztosítása, házhozszállítás, olvasási segédeszközök.

1996-ban az STV közhasznú társasággá vált és Craddock kiadta „Project Libra: látássérültek és más olvasási nehézségekkel küzdő olvasók olvasási segédeszközökkel való ellátása az angol közkönyvtárakban” című művét.

Az RNIB az STV közreműködésével még az 1990-es évek elején elkezdett együttműködni a NUCAF-fal (*National Union Catalogue of Alternative Formats = Alternatív formátumok nemzeti közös katalógusa*).

Az Európa Tanács által alapított kutatói projekt a TESTLAB (*Testing Systems using Telematics for Library Access for Blind and Visually Handicapped*), vakok és csökkentlátók számára teszi lehetővé a katalógusokhoz és a digitális dokumentumokhoz való hozzáférést. E cikk szerzőjét, David Owent 1998-ban az STV ügyvezető igazgatójává választották.

A következő évben az új kulturális minisztérium, *Department for Culture, Media and Sport (DCMS)* 200 ezer fontot különített el az RNIB számára Braille-könyvek előállítására. A pénzzel a *Könyvtári és Információs Tanács (Library and Information*

Commission = LIC) felé kellett elszámolni. A LIC feladata, hogy javaslatokat tegyen a kormánynak a könyvtári területet érintő különböző témákban. Később ebből a szervezetből alakult a Múzeumok, Könyvtárak és Levéltárak Tanácsa (*Museums, Libraries, and Archives Council = MLA*).

1999-ben megalakult a LIC-STV összevont munkacsoport, és elfogadott egy alapprogramot, amelynek célja a NUCAF fejlesztése és fenntartása, a könyvtárközi kölcsönzés fejlesztése, a speciális dokumentumokhoz való hozzáférés megkönnyítése, a könyvtári alapú ICT-szolgáltatások elérhetőségének kibővítése, hatékonyabb együttműködés a helyi hatóságokkal stb.

2003-ban útjára indult a *Revealweb* (www.revealweb.org.uk), alternatív formátumok web-alapú, közérthető, szabadon elérhető, multifunkcionális nemzeti adatbázisa. Az adatbázis mára 113 360 címet tartalmaz, 192 000 tételt különböző alternatív formátumokban; az oldalt havonta mintegy 35 000-en keresik fel.

A könyvtárközi kölcsönzés fellendítésére is kidolgoztak egy új programot, „Légy merész!” (*Be Aware*) néven, amellyel biztatni szeretnék a látássérülteket, hogy forduljanak bizalommal a könyvtári személyzethez, aki kiszolgálja őket. Sajnos továbbra is problémát jelent, hogy egyes könyvtárak fizetős szolgáltatásként működtetik a könyvtárközi kölcsönzést, valamint egyes könyvtárosok magatartása, akik nem eléggé felhasználó-központúak, és gyakran ellenségesen viselkednek a hozzájuk forduló hátrányos helyzetű olvasókkal.

2000-ben sikerült megalkotni egy „Gyakorlati útmutatót” (*Best Practice Manual*), amely egyszerre jelent meg nyomtatásban, Braille- és audio formában, valamint CD-n, és az NLB honlapján. A nyomtatott változatot az ország összes könyvtárába eljuttatták.

2000-ben a *Library and Information Statistics Unit (LISU)* felmérést végzett az akkori állapotról a speciális könyvtári szolgáltatások terén. A legfontosabb megállapításuk az volt, hogy a legtöbb könyvtárnak nincs megfelelő elkülönített kerete, sem stratégiája a speciális szolgáltatásokra. A munkatársak képzése nem megfelelő szintű, és a szolgáltatások marketingje sincs jól kivitelezve. Ez a felmérés szintén alátámasztotta a „Gyakorlati útmutató” szükségességét. Ideális lenne megismételni a felmérést, hogy vajon ennyi év távlatából mérhető-e a különbség az STV erőfeszítései nyo-

mán. Az STV felkérte a LISU-t, hogy a volt, jelenlegi és leendő (potenciális) felhasználók szempontjából is vizsgálják meg a helyzetet. A LISU telefonos és személyes interjúkon keresztül végezte a felmérést, amely rengeteg hasznos háttér-információval szolgált. A leglényegesebb tény az volt, hogy a válaszadóknak csupán 23%-a használ számítógépet, közülük is csak 64%-nak van otthon saját gépe.

Évente 100 000 új könyvből csupán 4000 jelenik meg alternatív formátumban, ebből is a legtöbb szórakoztató irodalom, és különösen elszomorító, hogy a gyerekirodalom is csak nagyon szerényen van jelen. Hiányzik az összhang a magánkiadók és a közönség valós igényei között. Ezen kívánnak változtatni a legfőbb önkéntes szervezetek, az RNIB, az NLB és a Calibre, amelyek próbálnak együttműködni a siker érdekében. Jó példa erre a *Reveal/web*, ahol a címek tervezetten kerülnek be az adatbázisba, így kerülve el a duplumokat.

2001-ben a minisztérium megfogalmazott egy elfogadható irányelvtervezetet, külön kitérve azokra a szempontokra, amelyeket az STV ajánlott a szociálisan hátrányos helyzetűekre vonatkozóan. 2004-ben azonban az adminisztrációs terhek miatt a szabványok számát 19-ről 10-re csökkentették. Az STV szokás szerint tiltakozott.

2003-ban a DCMS kiadta régóta várt tervezetét a közkönyvtárak elkövetkező 10 évét illetően. Ez a kiadvány meg sem említette a hátrányos helyzetűeket, csupán az idősebb korosztályról szólt. Az MLA évi egymillió fontot ajánlott fel három éven keresztül, ami lehetővé tette a *Reveal/web* fenntartását és további fejlesztését. Ezenkívül létrejött a kiadókkal egy megállapodás, amely szerint még a megjelenés előtt elérhetővé teszik elektronikus könyveiket a látássérült emberek számára. Ez a felajánlás nemcsak csökkenti az átírási költségeket, de fel is gyorsítja az előállítás folyamatát. A jövőben az egész rendszert úgy kellene átalakítani, hogy a felhasználó rögtön az általa preferált formátumban tölthesse le a kiválasztott dokumentumot. Ez az újítás csak úgy lehetséges, ha a ki-

adók meggyőződnek arról, hogy a kiadás előtt álló dokumentumok anyagai nem kerülnek illetéktelen kezekbe. Erről a fejlesztésről jelenleg tárgyalások folynak az RNIB, az NLB és az illetékes minisztérium között.

2002-ben megszületett az a törvény, amely szerint nem kell külön szerzői jogdíjat fizetni a látássérült emberek számára készített alternatív formátumú anyagok előállításáért. Szépséghibája csupán annyi, hogy ez a kedvezmény más, olvasási nehézségekkel küzdő társaikra nem vonatkozik. Jelenleg tárgyalások folynak a probléma kiküszöbölésére.

Az RNIB és az NLB nemrég bejelentették, hogy 2007-ben egyesítik könyvtári szolgáltatásaikat. 2005-ben elindult a *Gateway Project*, egy olyan konzultációs lehetőség a könyvtárosoknak, amelyet bármikor igénybe vehetnek, ha a látássérültekkel kapcsolatban bármilyen kérdésük adódik.

Más fejlett országokban máshogy, és be kell látni, jobban kezelik a dolgokat. Viszonyításképpen, ha Anglia kormánya 2000-ben 12 pennyt költött a látássérültek könyvtári ellátására, akkor az USA kormánya 4 fontot, Svédorszáé pedig 40-et.

2003-ban az STV elképzelést fogalmazott meg arról, hogy mi mindennek kéne történnie a látássérültek könyvtári ellátásának területén 2013-ig. Felhasználó-központú könyvtárakat kell kialakítani, a munkatársakat megfelelő képzésben részesíteni, régebbi dokumentumokat minél nagyobb számban digitalizálni, és minden szinten bővíteni a szolgáltatások körét.

Az esélyegyenlőség megteremtése érdekében szükség van ezekre a fejlesztésekre a jövőben.

OWEN, David: Sharing a vision to improve library services for visually impaired people in the United Kingdom. = Library Trends, 55. köt. 4. sz. 2007. p. 809–829./

(Havas Petra)